

Bem rakpart 3. (Fő utca 5.) – lakóház

A Lánchídtól északra a Bem rakpart, Fő utca, Jégverem utca által határolt részen a középkorban több vízmű - vízszivattyúház is működött.

A mai Fő utca 5-7 szám helyén állhatott az I. Ulászló által 1501 előtt létesített vízvezeték, ami a várban található Pasa palota csorgó-kútjába volt bekötve, majd később a Várszínház környékére..

A terület az 1848-49-es szabadságharc történéseit leíró művekben is szóba kerül. A Lánchíd környékét, köztük a vízművet Hentzi tábornok elkerítette, hogy egy esetleges támadás esetén a várbeliek a Dunáig szabadon eljuthassanak. A cölöpzetek kapuiba lőréseket is vágattak, a vízvezetéki nyomattyút is védelmező védművet “Vízi táborvéd”-nek (Wasser Retranchement) is nevezték. A cölöpzet a Fő utca, Jégverem utca, Kapucinus utca, Pala utca, Donáti utca útvonalon ért fel a várhegy oldalába.

Az 1850-es években a Lánchíd budai hídfőjének környékét rendezni kívánták. A tervek 1859-re készültek el, a Jégverem utcáig a Vízház környékén telkeket kívántak kialakítani. Ekkor épülhetett a Vízház felett 1860-62-ben a ma is látható két szintes lakóház, valamint két szomszédos épülete is.

A zártosú beépítésben álló lakóház a Fő utca felé kéttraktusos, a rakpart felé egytraktusos szárnnyal rendelkezik. A két szinte párhuzamosan álló épületszárny fogja közre az udvart, melynek pincéjében állt az egykori szivattyú-gépház. Fő utca felőli öttengelyes homlokzata romantikus nyerstégla burkolatot kapott, a Duna felőli homlokzatot később vakolták be.

A levéltári iratok között az 1900 előtti időszakból a ház alatti vízmű terveiről és átépítéséről szóló tervek, 1900 után már a kialakított lakások alaprajzai és egy homlokzati terv található.

1810-ben a már meglévő vízművet átalakították, az 1831-es javítás építésze pedig Schmidt Mátyás és Baczó József volt. A lakóépületről egy 1900-ban jóváhagyott homlokzati terv található, ami a mai Duna fele néző homlokzatot ábrázolja, tervezőjének aláírása sajnos nem megállapítható, építtetője a Déli Vaspálya társaság volt. Az 1900-as földszinti alaprajzon látható a Fő utca felőli bejárat, melyből a lépcsőházba, a gépházba és egy lakásba juthatunk. A bejárat közepén helyezkedik el, mellette szimmetrikusan 2-2 ablak található. A földszinten közepén volt a kazánház. A Bem rakpart felőli részen kapubejáró, lépcsőház és lakás található. Az 1900-ban készült első emeleti alaprajzon a Duna felől és a Fő utca felől is lakások találhatók.

1902-ben készült egy helyszínrajz is (földszint alaprajz és keresztmetszet), amin már az építtető, mint “Császári Királyi Szabad Déli Vaspálya Társaság” szerepelt. A rajzon szerepelt szénfészter és egy kis lakás előtérrel, konyhával, kamrával és szobával. 1926-27-ben a lakóépületben további átalakítás, toldalékolás történt.

A Déli Vaspályatársaságot 1858-ban alakították meg több vasúttársaság egyesítésével, központja Bécsben volt. A Déli Vasút magyar, osztrák, olasz, szlovén és horvát vasútvonalakat csatolt össze. Egykori magyarországi hálózatát a Budapest-Nagykanizsa-Barcs, a Sopron- Szombathely-Nagykanizsa és a Komárom – Kisbér- Székesfehérvár vonalak adták. 1923-ban lehetővé vált, hogy az államok a saját területükön levő vonalakat maguk üzemeltessék, így jött létre a Duna-Száva-Adria vasúttársaság. A vasutat végül 1932-ben vette át a magyar állam. Így szerepelhetett a vízház és a köré épült lakóépület több társaság neve alatt is.

Néhány forrás Máltás Hugót említi a ház építészeként, ám a róla szóló életrajzok a Bem rakpart 3. / Fő utca 5. lakóházat nem említik. Máltás Hugó munkásságába a romantikus épület beleillene, de biztos adatot erről nem találtunk; ugyanakkor további érdekesség, hogy a szomszédos két házat is ő tervezte, azonos időszakban, az 1860-as években. Az épület akkor a Déli Vaspálya Társaságé volt, így az is elképzelhető, hogy terveit Bécsben őrzik. A kérdéses időszakban 1860-1900 több vasúti épületet is tervezett a társaságnak Wilhelm v. Flattich és Karl Etzel osztrák építészek.

A Déli Vaspálya Társaság 1860-as években épült típusépületeire jellemző volt a nyerstégla alkalmazása, ami a szivattyúház Fő utcai homlokzatán is észrevehető. Valamint vasúti épületeknél többször előfordult az is, hogy városi épületeknél a lakás és az ipari funkció keveredik, ahogy itt is a vízmű köré építettek a vasút dolgozóinak szolgálati lakásokat.

Az épület 1912-ben és 1934-ben a Magyar Királyi Államvasutak tulajdonában volt, 1992-ben még a Déli pályaudvar innen kapta az ipari vizet, melyet a vár alatti alagúton át vezettek át. Egy néhány évtizeddel ezelőtti renoválási munka során a ház udvarát felbontották és megtalálták a vízmű alapzatát és a Fő-utcára is kivezető csatorna és ólomcsövek maradványait.

A lakóépület 1960 óta műemléki védelem alatt áll. 1970-re elkészült helyreállításának és korszerűsítésének tanulmányterve. A tervezést Lipták Irén, az épülettörténeti kutatást pedig Komárik Dénes művészettörténész végezte.

Kutatása szerint a Déli pályaudvarral egyidejűleg épült, annak önálló vízműveként; a Fő utcai szárny és a vízmű berendezés (szivattyúk és kazánház) 1860-61-ben, a Duna felőli szárny 1861-62-ben. Komárik Dénes vizsgálatában arra jutott, hogy a Déli Vasút épületeit és építkezéseit általában bécsi építészeti irodájuk tervezte, így valószínűsíthető, hogy az épület tervei Karl Etzeltől származnak. Karl Etzel (1812-1865) ekkor tervezőmérnökként a Déli Vasút építkezéseit tervezte és irányította. A Duna felőli épületrészt 1901-1903-ban átalakították, téglahomlokzata is ekkor került levakolásra. Az udvaron található kazánház és a tetőgerinc felé emelkedő ipari kéményt 1924-ben bontották el.

1973-ban homlokzatát felújították Havady Lászlóné tervei szerint (Kivitelező: Főv. 1. sz. Építőipari Vállalat, főépítésvezető: Szabó Emil, építésvezető: Bencze András, műszaki ellenőr: Tessényi Gyuláné). A lakóház 1993-ban önkormányzati kézbe került. 2011-ben a Budavári Önkormányzat a homlokzatokat felújította és a tetőt helyreállította (Tervező: PANNONBAU-Budapest Kft. Kőrestaurátor: Pajer Károly).

1908 - Bem (Margit) rakpart a Lánchídról a Batthyány tér felé nézve. Balra a Lánchíd Palota, a Lánchíd Társulat Ybl Miklós tervezte székháza
Kép forrása: Fortepan / 82663, Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BF

Felhasznált irodalom:

Czagány István: A budavári társadalom története a feudalizmus korában, Várkerület – korrajzok az elmúlt évszázadokból 1969,

Dr. Kovássy Zoltán: Emlékezzünk a rohamkezdő honvédekre, honismeret 1999/2

D'Elsenux Rezső: Budavár ostroma 1849. május 4-21-ig, 1893

Buza Péter, Túlparti látomás - Séta az időben, a budai Duna-soron, Városháza Kiadó, 2002

Levéltári dokumentumok: városi vízmű átalakítása [HU BFL - XV.17.a.302 - 124],

a városi vízmű javítása [HU BFL - XV.17.a.302 - 135]

HU BFL XV.17.d.329 - 14404

https://hu.wikipedia.org/wiki/Déli_Vasút, utolsó elérés:2017.03.17.

https://hu.wikipedia.org/wiki/Duna-Száva-Adria_Vasút, utolsó elérés:2017.03.17.

Budapesti Városvédő Egyesület, Adalékok a Víziváros történetéhez, 1991

Komárik Dénes – A félköríves romantika építészete Magyarországon (Építés – Építészettudomány, 1984)

<http://www.varfejlesztes.hu/latnivalok/szerlemem-vizivaros> utolsó elérés: 2017.03.16.

<http://www.muemlekem.hu/muemlek?id=36> utolsó elérés: 2017.03.16.

Pereházy Károly: A Fővárosi Ingotlankezelő Műszaki Vállalat Műemléki Osztályának helyreállításai 1973-1974-ben, Magyar Műemlékvédelem 1973-1974

Fővárosi hírek, Műemlékvédelem 1970/2

https://hu.wikipedia.org/wiki/Karl_Etzel utolsó elérés:2017.03.17.

Fővárosi Közlöny, 1992/12/10

Készítette: Szabó Ágnes